

„БАБИНДЕН” КАТО ОБРЕД, ПРАЗНИК И ПРЕДСТАВЛЕНИЕ ¹

Емилия Миразчийска

Семинар по практическа етнология и фолклористика

„Проф. д-р Иван Шишманов”

Съществува една представа за фолклорната култура, според която тя се възпроизвежда и повтаря в рамките на един модел. Модел, в който се активизират познати културни стереотипи, характерни за общността. Твърде опростено е традицията да се свързва само с идеята за стереотипно поведение на обществени културни форми. Защото „традицията не е предишното състояние на системата, а взаимодействието между две системи, реализацията на познатото в една нова културна ситуация” ². В такъв случай фолклорната култура не се изчерпва с консервативността. Тя винаги е процесуална, защото за да живее културата, трябва да се променя. И да се изследва народната култура, културата въобще, е възможно само, ако тя се схваща като процес.

През 20 век развитието на медицината и включването на раждането в клиничните ѝ параметри е социокултурен факт. Прекъсването на определена социална практика, каквато е бабуването, е промяна и в културния модел. Обичайното празнуване на Бабинден замира заедно с измирането на жените, помагали на родилките. Бабинден получава не само друга форма в съвременността, а някъде и друго значение – схваща се като ден на всички баби, които имат внучета; като празник на тъщата... Бабуването като социална практика е преустановено във втората половина на 20 век; обичаят и обредът, свързани с него, са загубени без да могат да бъдат продължени, както това е възможно при някои типове обредност, каквито са коледуването и лазаруването. В случая с Бабинден не може да се говори за социално развитие на обредно-празничния комплекс, а за подмяната му с нещо друго. Една от формите на тази другост се оказва замяната на обреда с театрално представление. Това е своеобразен народен театър, чийто игрови модел е различен от този на обреда, но в същината си представлението, изнесено в читалището или играно на естрада по време на фолклорен събор, не е друго, освен етап от стадиалното развитие на фолклора, негова съвременна форма.

В традиционното празнуване на Бабинден основна фигура е бабата акушерка. Когато жените пристигат в дома ѝ, те я правят на булка, слагат ѝ едно „поясно” от коноп на главата за коса и було. После я къпят на чешмата, „защото е лулса”. Обредът повтаря моментите от живота на жената като невеста и родилка. Жените ръсят с вода „горе и долу” мъжете, които срещат по пътя. Водата и босилекът, въввлечени в сферата на обредното, получават обреден смисъл. Водата носи символиката на очистителната и на оплодителната течност. Ръсенето на мъжете „долу” (става реч за мъжествеността им) с вода е „за здраве”. Може да се предположи, че това обредно действие стимулира оплодителната им способност. По пътя към чешмата и обратно веселието е придружено от действия, симулиращи полов акт. Предметният и жестов свят на обреда е проекция на явления от самия живот и самата култура. Обредното поведение винаги съдържа възможности за развитие по посока на празничното. Именно извършването на обред е онова, което позволява на жените, преоблечени като мъже, да приемат друг статус. Статус, в своята същност обреден, който е реализация на нечий друг статус – мъжкия. Мъжете, от своя страна, търпят закачките и дори циничното поведение на жените, немислимо през другите дни на годината от традиционния живот на българите. Ролите са разменени – жените преследват мъжете, а мъжете се крият. „Крият се в миша дупка” – каза една от анкетираните, а на въпроса „Защо?” отвърна: „За да не дадат пари!”. Това не е само евфемизъм, събирането на пари от мъжете е съществен момент от празнуването на Бабинден. След Освобождението, още повече в периода след войните, парите променят значението си в живота на българите. Това обяснява и навлизането им

в обредността. Пари мъжете някъде дават, за да се откупят, другаде – за да ги намокрят, но онзи, който не иска да дава, въобще не излиза този ден. Една от анкетираните жени разказа как една година на Бабинден тя, облечена като горски пазач, заедно с една нейна приятелка, спрели на пътя кола, изкарали мъжа от нея и започнали да му искат пари. Той недоумявал, а накрая се оказало, че бил гинеколог. Съвпадението на професията му с празника на бабите-акушерки в тази случка е симптоматично за срещата на една традиционна практика и новата лекарска практика, която я измества в обществото.

В един друг културен модел – в края на 20 век – обредните действия „раждане” и „бабуване” на Бабинден приемат формата на театрално представление. Това е адаптирана фолклорна изява, културно събитие от „втория живот” на фолклора, което не гарантира повторението си всяка година. Сценичното адаптиране може да се разглежда като процес, при който същностните елементи на една културна цялост продължават да функционират по нов начин в култура от друг тип, каквато е – съвременната. Качването на обреда на сцена става чрез спонтанния механизъм на адаптиране. Представлението е събитие от един адаптивен процес и заместител на нещо, което вече не съществува в традиционната си форма. Обредът като игрови модел е заменен със сценична игра. Изпълнителите играят, правят комедия. Различието с обреда се състои в това, че в обреда нещо се извършва символично – човек влиза в нещо, което прави. Тогава човек НЕ ИГРАЕ, той Е. Съществува една посветеност, без която обредът не може да се извърши. В представлението това, което се прави е игрово, то се „дава” пред публика. А това е себerealизация в друга публична форма, в друга културна ситуация, в която актьорските заложи и импровизацията предизвикват аплодисменти. Представянето на обреда през публика е съвременна форма на фолклора, където социализацията е заменена от индивидуализация.

БЕЛЕЖКИ

1. В работата са използвани етноложки материали от Архива на Асоциация за антропология, етнология и фолклористика „Онгъл” и Архива на Археологически музей – Велики Преслав, записани от автора в с. Драгоево, община Велики Преслав през м. септември 1994 г.
2. **Живков, Т. Ив.** Обредност и обредно изкуство. В: Обреди и обреден фолклор. С., 1981 г., 7-28.